

Kokowski, Andrzej

Dziewiętnasty sezon wykopaliskowy na cmentarzu ludności grupy masłomęckiej na stanowisku nr 15 w Masłomęczu, w pow. Hrubieszów, woj. lubelskie

Archeologia Polski Środkowowschodniej 4, 130-134

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ KOKOWSKI

DZIEWIĘTNASTY SEZON WYKOPALISKOWY NA CMENTARZYSKU LUDNOŚCI GRUPY MASŁOMĘCKIEJ NA STANOWISKU NR 15 W MASŁOMĘCZU W POW. HRUBIESZÓW, WOJ. LUBELSKIE

Badania sezonu 1998 prowadzono w niezwykle trudnych warunkach pogodowych, utrudniających osiągnięcie wszystkich z zamierzonych celów (A. Kokowski 1998). Jednym z wielu postawionych sobie wtedy zadań było między innymi dalsze rozpoznawanie północnej strefy cmentarzyska, z jednoczesnym zamiarem ustalenia przebiegu wschodniej jego granicy. W związku z powyższym wyznaczono wykop o wymiarach 50 x 5 m przylegający do północnej krawędzi wyeksplorowanej części cmentarzyska, poczynający się od NE narożnika wykopów z 1997 r. i biegnący wzdłuż ich linii w kierunku zachodnim.

W wyniku przeprowadzonych badań odkryto dalszych 19 grobów ustalając aktualną liczbę wszystkich obiektów na cmentarzysku na 492. Kontynuowano również prace eksploracyjne w czterech grobach rozpoznanych w różnych fragmentach w sezonach poprzednich, oznaczonych numerami: 449, 450, 453 i 473. Z uwagi na niesprzyjające badaniom warunki, prace nie dokończono w obiektach nr: 453, 474, 477 i 489 zabezpieczając je do sezonu następnego.

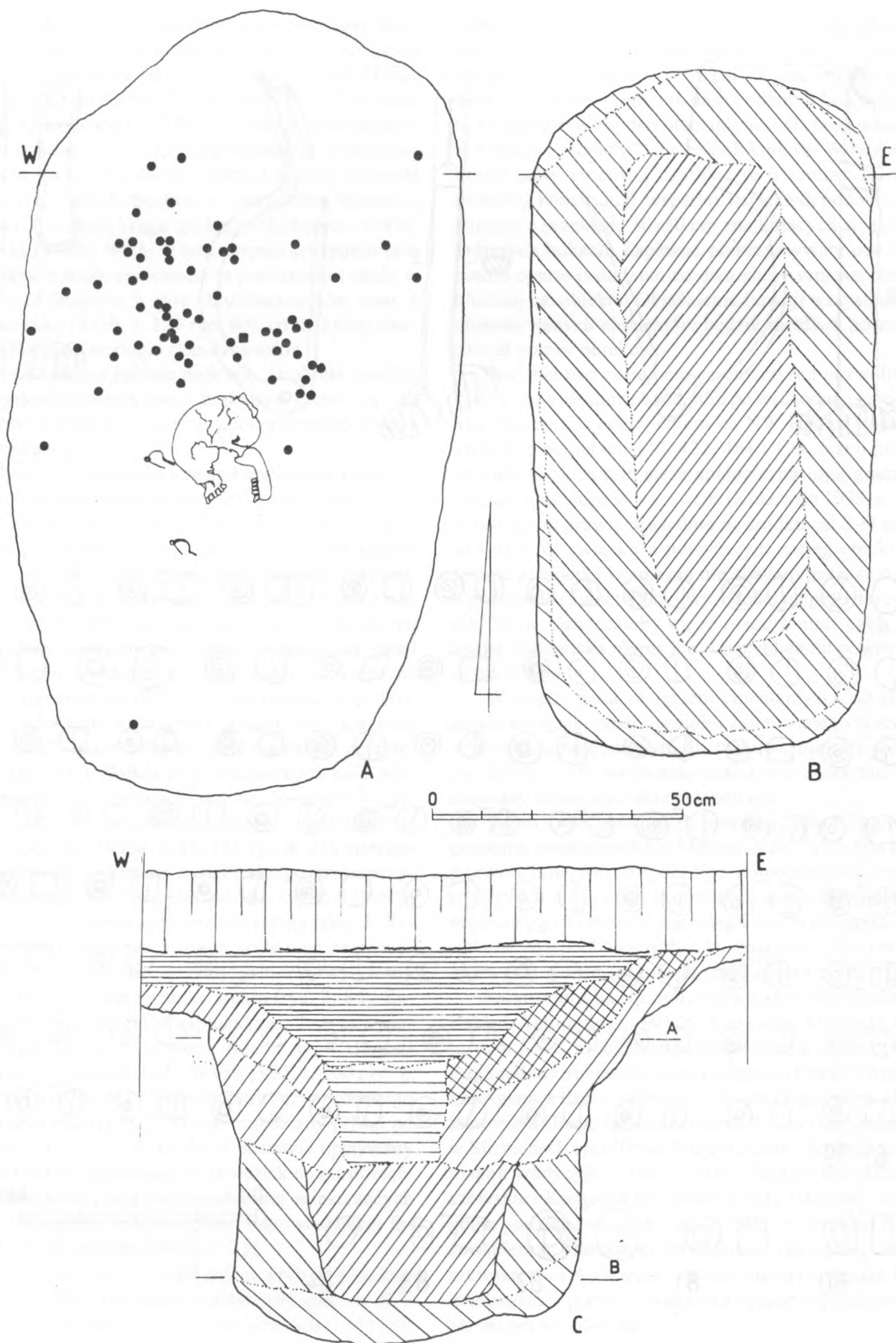
Tylko jeden z nowo odkrytych grobów zawierał pochówek ciałopalny (480). Jego wyposażenie stanowiło kilka naczyń oraz przepalone na stosie fragmenty grzebienia i dwa przęśliki. Pozostałe obiekty zawierały pochówki szkieletowe. W aż dziewięciu z nich stwierdzono pochówki cząstkowe, o różnym stopniu kompletności szkieletu. Większość reprezentowana była przez powszechne na cmentarzysku dolne połowy szkieletów. Grób nr 486 zawierał jednak pochówek pozbawiony jedynie czaszki, natomiast grób 478 tylko pochówek czaszki – z pełnym wyposażeniem, takim, jakie spotyka się przy kompletnych szkieletach. W przypadku grobu nr 483/484 zachodzi przypuszczenie iż był on w starożytności przynajmniej raz otwierany, co wpłynęło na niekompletność odsłoniętego szkieletu. Spoczywająca w nim kobieta była najprawdopodobniej złożona do grobu w pozycji półsiedzącej.

Z pochówków z kompletnymi szkieletami leżącymi w porządku anatomicznym najlepiej zachowany był znaleziony w grobie nr 450. Szkielet złożony był do jamy grobowej w znakomicie czytelnej trumnie o wymiarach 250 x 55 cm w pozycji wyprostowanej, na wznak. Przy stopach i za czaszką ustawione były po dwa naczynia, w tym jedno „toczone”. Na biodrze zlokalizowano igłę, przy prawym udzie sprzączkę a przy prawym ramieniu

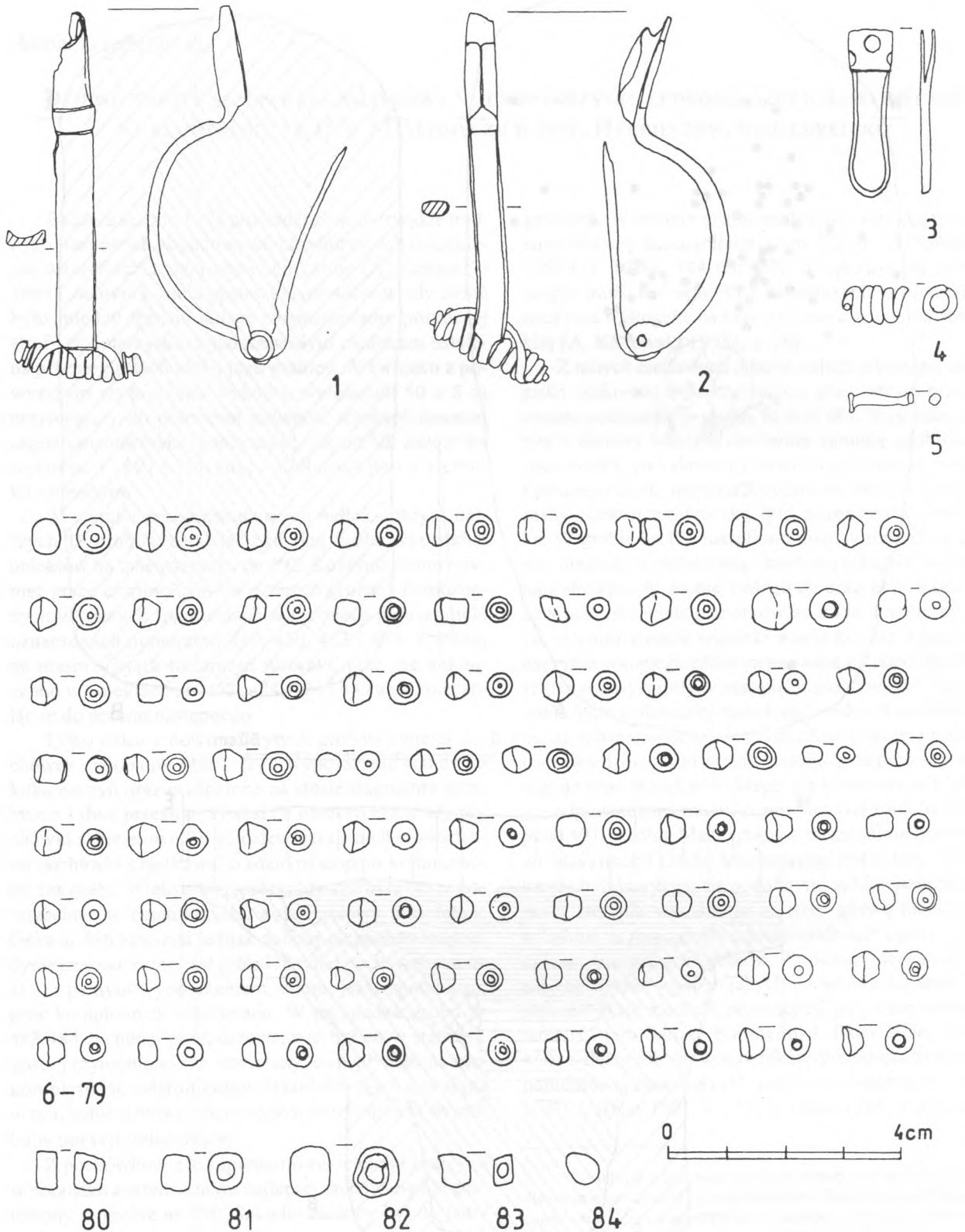
grzebień. W stropie grobu znaleziono zapinkę z wczesnej odmiany kuszowatych (wzór ZG 20 – A. Kokowski 1995a, s. 13-14, 184 ryc. 2d), co sprawia, że opisany zespół może być jednym z najstarszych zawierających naczynia wykonane na kole z obszaru grupy masłomęckiej (A. Kokowski 1995a, s. 26).

Z innych ciekawych odkryć należy wymienić znalezisko „sakiewki”, spoczywającej przy lewym przedramieniu pochówku w grobie nr 483/484. Wykonana była ona z tkaniny i skóry. Zawierała zapinkę zdobioną na sposób bałtyjski skomplikowanym garniturem z perełkowanego drutu; najprawdopodobniej zwinięty pas skórzany z brązową sprzączką, igłę, ziarna zboża i drewnianka. W grobie nr 473 natrafiono między innymi na duży nóż brązowy z zachowaną okładziną rękojeści wykonaną z drewna. W grobie małego dziecka nr 476 odkryto aż 9 naczyń i wiele paciorków ze szkła oraz bursztynu, jak również srebrne wisiorki wiaderkowate. Fragmenty naczyń szklanego zdobionego siatką z nakładanych nici szklanych wystąpiły w zasypisku grobu nr 453. Tam też znaleziono najbardziej zaskakujący zabytek ostatnich lat badań w Masłomęczu¹. Jest nim złota, trójkątna folia będąca okładziną nóżki zapinki należącej najprawdopodobniej do typu skandynawskiego lub północnonadłabskiego, odpowiadającemu w szczegółowszej klasyfikacji typowi VIII według Mackepranga, ewentualnie typowi IX tej klasyfikacji (M.B. Mackeprang 1943, tabl. 2: 5-7) które charakteryzują się podobnymi aplikacjami. Za pomocą stempla wyciśnięto na niej: głowę mężczyzny w hełmie *en face*, głowy ptaków widziane z góry i figurki tzw. „biegnących” ptaków. Znalezisko stylem nawiązuje do licznie występujących na terenie Jutlandii wyobrażeń głów męskich zdobiących guzy mocowane do tarcz (C. von Carnap-Bornheim, J. Ilkjar 1996, s. 433-440) należących do wojowników z obszaru dzisiejszej południowej Norwegii (C. von Carnap-Bornheim 1992, s. 47; J. Ilkjar 1991, s. 335; J. Ilkjar 1993, s. 378-380).

¹ Chciałbym w tym miejscu złożyć wyrazy szczególnego uznania dla spostrzegawczości i precyzji eksploracji Panu Serhijowi Pidmohylonomu – stażyście z Uniwersytetu w Tarnopolu (Ukraina) – odkrywcy zabytku, jak również Panu Mgrowi Marcinowi Biborskiemu, którego Laboratorium Analiz i Konserwacji Zabytków Archeologicznych działające przy Instytucie Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego wykonało się najwyższym kunsztem odkrywając pod nawarstwieniami tlenków i natotów mineralnych niewidoczne po odkryciu delikatne motywy zdobnicze.

Ryc. 1. Plan (A) stropu grobu nr 478 z Masłomęcza, stan. 15 z czaszką i leżącymi wokół niej paciorkami i przedmiotami metalowymi; plan spągu grobu (B) i profil obiektu (C).

Ryc. 2. Inwentarz grobu nr 478 z Masłomęczca, stan. 15: 1-5 – stopy miedzi; 6-79 – szkło przezroczyste granatowe; 80 – szkło nieprzezroczyste pomarańczowe; 81-83 – szkło nieprzezroczyste czerwone; 84 – srebro.

Równie częstym elementem zdobniczym na terenie Skandynawii są ptasie głowy widziane z góry, powtarzane na elementach uzbrojenia jak również na wyrobach złotniczych (np.: C. von Carnap-Bornheim 1991, s. 7-14, tabl. 1-3, 31; A. Kokowski 1999c). Północna proveniencja opisanej aplikacji jest więc niepodważalna. Dokumentuje ona w sposób oczywisty istotną rolę jaką spełniała ludność grupy masłomęckiej w utrzymaniu łączności pomiędzy kulturami kręgu gockiego (Kokowski 1995a; Kokowski 1999b). Warta w tym miejscu przypomnienia jest plakieta z brązu znaleziona na powierzchni osady w Gródku nad Bugiem, w pow. hrubieszowskim, stan. 6 (A. Kokowski 1995b, s. 124 ryc. 80), co do której również przytaczano analogie skandynawskie.

Wyrazić można jedynie nadzieję, że obiekt zawiera w niewyeksplorowanej partii brakujące części zapinki i inne, równie atrakcyjne elementy dokumentujące związki z północą.

Najbardziej interesujący zespół inwentarza towarzyszył jednak pochówkowi głowy ludzkiej dorosłego osobnika z grobu nr 478. Zakopana była ona stosunkowo płytko, w stropie niedużej jamy (ryc. 1A) nie zawierającej poza nią żadnych innych fragmentów szkieletu. Musiałby on – sądząc po jej wielkości – należeć do bardzo małego dziecka. Ewentualną obecność takiego pochówku sugerowałaby znakomicie czytelna w spagowej partii obiektu trumna wyłobiona w pniu drewna, zapełniona wyraźnie ciemniejszą niż otoczenie ziemią (ryc. 1B). Czaszka i elementy naszyjnika zalegały w wyraźnym „zakłębieniu”, zakończonym rynienkowatym przegłębieniem (ryc. 1C). Wokół niej rozrzuconych było właśnie 78 paciorków szklanych, w tym: 74 typu P-3 (ryc. 2: 6-69) wg Kokowskiego (dwustożkowe – niesymetryczne – A. Kokowski 1995a, s. 16, 186 ryc. 4: c) i nieregularne walcowate wykonane z niebieskiego przezroczystego szkła grupy XV Tempelmann-Maczyńskiej (1985), 3 ze szkła czerwonego nieprzezroczystego (ryc. 2: 81-83) oraz jeden z pomarańczowego szkła nieprzezroczystego (ryc. 2: 80); nadto spiralny paciorek wykonany z miedzi (ryc. 2: 4) oraz grudka srebra (ryc. 2: 84). Zabytkom towarzyszyły dwie zapinki (ryc. 2: 1-2) z nieokreślonego jak na razie stopu miedzi typu Hånești (E. Zaharia, N. Zaharia, O-L. Șovan 1993, s. 160 ryc. 7: M16/1, 161 ryc. 8: M17/2), miniatura jęczminkowego okucia końca pasa (ryc. 2: 3) oraz miedziany (?) nit od grzebienia (ryc. 2: 5). Pozwala to postawić opisywany zespół w rzędzie najmłodszych znalezisk na masłomęckim cmentarzysku, najprawdopodobniej mieszczących się w fazie G grupy masłomęckiej, odpowiadającej fazie C₃/D₁ (A. Kokowski 1995a, s. 31).

Najwięcej emocji wywołał jednak grób nr 474, który przeciął wzdłuż od strony wschodniej grób nr 489. Obiekt wyeksplorowano jedynie do głębokości 155 cm.

Jama o wymiarach 450 x 155 cm posiada niecodziennie jasne wypełnisko. Środek obiektu narusza regularnie okrągły wkop o średnicy 130 cm. W jego obrębie znaleziono metalowe fragmenty pasa i odłamki kości szkieletu ludzkiego. Wkop ten otoczony jest śladami po czymś w rodzaju „palisady” z cienkich kołków. W pozostałej części jamy grobowej czytelne są natomiast ślady po potężnej konstrukcji wspartej najprawdopodobniej na słupach o przekroju 30x30 cm znajdujących się przy jej krótszych bokach. Zapewne podtrzymywały one zadanie oparte o dodatkowe dwa słupy umieszczone na dłuższej osi obiektu. Objasnienie funkcji wszystkich zaobserwowanych elementów będzie możliwe po zakończeniu prac w obiekcie.

Badania nad zasięgiem cmentarzyska pozwoliły na uchwycenie idealnie prostej linii po wschodniej jego stronie, biegnącej z odchyleniem ku NW wzdłuż krawędzi grobów o numerach 440, 422, 464 i 490. Jeżeli przyjąć że linia ta skrzyżuje się z analogiczną linią graniczną wyznaczającą jego WN krawędź (Kokowski 1998, s. 125), to nastąpi to prawie dokładnie na środku osi S-N cmentarzyska. W związku z powyższym zasięg obiektu po stronie północnej wyznacza nie zbadany jeszcze trójkąt o podstawie równej 43 m i wysokości najprawdopodobniej 30 m. Oznaczałoby to, że nieodstłonięta część północna stanowiska równa się w przybliżeniu powierzchni około 650 m².

W strefie poza zasięgiem cmentarzyska od strony północno-wschodniej, na stoku zajmowanego przez nie wyniesienia nakłonionym ku małemu, nieistniejącemu już dzisiaj oczku wodnemu, znaleziono znakomicie zachowany denar rzymski i żelazny nóż.

Sezon 1998 potwierdził potrzebę całkowitego rozpoznania cmentarzyska w Masłomęczu. Tylko taki efekt pozwoli bowiem na możliwie kompleksową analizę wszystkich elementów skomplikowanego obrządku pogrzebowego Gotów, wyrażonego nie tylko sposobem traktowania pochowanych tutaj zmarłych, ale również niezwykle złożoną regulacją przestrzeni cmentarzyska.

Sponsorami badań byli: Uniwersytet Wrocławski – Zakład Antropologii, Polsko-Francuska Fundacja Kultury im K. i S. Duchateau z Hrubieszowa, Towarzystwo Regionalne Hrubieszowskie, Piekarnia Henryka Wujciuka, Agencja Rolna Własności Skarbu Państwa w Dziekanowie – Gospodarstwo Uprawy Roślin Ogrodniczych w Mienianach oraz Illerup Projekt z Danii. Badania wspomagali tradycyjnie Towarzystwo Regionalne Hrubieszowskie i Komenda Rejonowa Straży Pożarnej. Szczególne podziękowania należą się Panom: Jerzemu Krzyżewskiemu, Marianowi Pawlakowi, Januszowi Tomaszewskiemu i Andrzejowi Tokarczukowi – bez ich bezinteresownej pomocy powyższa prezentacja po prostu nie mogła by mieć miejsca.

LITERATURA

- Carnap-Bornheim C. von.
 1991 Die Schwertriemenbügel aus dem Vimose (Fünen). Zur Typologie der Schwertriemenbügel der römischen Kaiserzeit im Barbarikum und in den römischen Provinzen, [w:] Kleine Schriften aus dem Vorgesichtlichen Seminar der Philipps-Universität Marburg, t. 38.
 1992 Die germanische Gefolgschaft zur Interpretation der Mooropfer der jüngeren römischen Kaiserzeit in Südsandinavien – Ein archäologischer Diskussionsbeitrag, [w:] Peregrinatio Gothica III (Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, Ny rekke, nr 14), s. 45-52.
- Carnap-Bornheim C. von, Ilkjær J.
 1996 *Illerup Ådal. Die Prachtausrüstungen*, t. 5, Aarhus.
- Ilkjær J.
 1991 *Illerup Ådal. Die Lanzen und Speere*, t. 1, Aarhus.
 1993 *Illerup Ådal. Die Gürtel Bestandteile und Zubehör*, t. 3, Aarhus.
- Kokowski A.
 1995a *Grupa masłomęczka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim*, Lublin.
 1995b *Schätze der Ostgoten*, Stuttgart.
- 1998 Osiemnasty sezon badań na cmentarzysku ludności grupy masłomęczkiej w Masłomęczu, stan. 15, woj. zamojskie, APŚ, t. 3, s. 125-129.
 1999a *Archeologia Gotów. Goci w Kotlinie Hrubieszowskiej*, Lublin.
 1999b *Die Masłomęcz-Gruppe, ihre Chronologie und Beziehungen innerhalb des gotischen Kulturkreises*, Berichte der Römisch-Germanische-Kommission, t. 78, 1997, s. 643-834.
 1999c Die Einflüsse der Goldschmiedekunst der Hunnen und Ostrogoten auf die Skandinavische Goldschmiede – zwischen historische Erwartungen und Wahrheit, [w:] Roman Gold and the development of the early Germanic kingdoms. Aspects of technical, socio-political, socio-economic, artistic and intellectual development, A.D. 1-550, Stockholm (w druku).
- Mackeprang M. B.
 1943 *Kulturbeziehungen im nordlichen Raum des 3.-5. Jahrhunderts. Keramische Studien*, Leipzig
- Tempelmann-Maczyńska M.
 1985 *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Mainz am Rhein
- Zaharia E., Zaharia N., Şovan O-L.
 1993 Necropola din secolul al IV-lea d. Chr. de la Hăneşti (judeţul Botoşani), „Arheologia Moldovei”, t. 16, s. 151-189.

ANDRZEJ KOKOWSKI

THE NINETEENTH FIELD SEASON AT A CEMETERY OF PEOPLE FROM THE MASŁOMĘCZ GROUP,
 SITE 15 IN MASŁOMĘCZ, HRUBIEŚZÓW DISTRICT, LUBLIN VOIVODSHIP

This season, the excavations allowed for unearthing 19 graves of the present total of 492 graves at this cemetery. One cremation grave was explored (480). The other graves contained inhumation burials, of which nine were partial and of different degree of completeness of the skeleton.

Among the most interesting findings, the „money-bag” from grave 483/484 which contained a fibula, a leather belt with a bronze buckle, a needle, grains and pieces of wood. In grave 473, among other things, a sizeable knife made of bronze was found, which had a well preserved wooden cladding of the helve. The most surprising artefact comes from grave 453. Its is a gold triangular foil which constituted the cladding of the foot of a fibula on which, with the help of a stamp, a head of a man in a helmet en face, heads of birds seen from above and figures of the so called „running” birds were impressed.

An interesting inventory of items accompanied the burial of an adult head in grave 478. It was buried not too deeply in the top of a small pit which did not contain any other fragments of the skeleton. Around the head, 78 glass beads, a copper bead, a lump of silver, two fibulae of the Hanesti type, and a miniature of a tongue-shaped strap-end were scattered. The

assemblage described here belongs to phase G of the Masłomęcz group, which corresponds to phase C3/D1 of the Roman period.

Equally interesting is grave 474, which was explored only down to 155 cm underground. The pit measuring 450 x 155 cm has light filling and a circular disturbance in its centre which was 130 cm in diameter. In it, metal fragments of a belt and splinters of human bones were found. The disturbance was surrounded by traces of a palisade made of thin posts. In the remaining part of the grave, there are visible traces of a construction supported at its shorter sides on thick poles measuring 30 x 30 cm. They most probably held some kind of roofing of the construction.

The exact straight line delimiting the eastern side of the cemetery was established, which is directed towards north-west along the edges of graves 440, 422, 464 and 490. Most probably, this line will cross the border line delimiting the north-west perimeters of the cemetery, and thus, it will define an unexplored, as yet, triangular zone, of which the base measures 43 m and the sides 30 m.